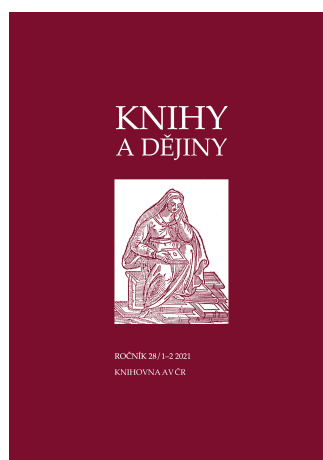

Citation style

Boldan, Kamil : recension de : Holger Nickel / Martine Kreißler, Die Inkunabeln der Anhaltischen Landesbücherei Dessau. Geschichte und Bestand, Dessau-Roßlau : Stadtarchiv Dessau-Roßlau, 2022, dans : Knihy a dějiny, 31 (2024), p. 128-130, <https://recensio-stag.lorax.sylslab.com/r/c6d2bfd2a2b5474f8e322091c48b2845>

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Recenze

Holger Nickel: Die Inkunabeln der Anhaltischen Landesbibliothek Dessau. Geschichte und Bestand. Unter besonderer Mitarbeit von Martine Kreißler. Dessau-Roßlau, Stadt Dessau-Roßlau – Stadtarchiv 2022. 191 s. Veröffentlichungen des Stadtarchivs Dessau-Roßlau, Band 29.

DOI <https://dx.doi.org/10.23852/KAD.2024.31.07>

Poté, co Holger Nickel, emeritní vedoucí berlínské redakce bibliografie tisků 15. století *Gesamtkatalog der Wiegendrucke (GW)*, publikoval roku 2017 katalog inkunábulí uložených v saském Cvikově (Zwickau), začal zpracovávat dosud nezpřístupněnou sbírku raných tisků z ne tak vzdálené Desavy (Dessau).¹ Roku 1922 byla v Desavě založena Anhaltská zemská knihovna (Anhaltische Landesbibliothek) a katalog inkunábulí byl vydán u příležitosti stého výročí jejího vzniku. O tři roky předtím ovšem byla reorganizována. Vznikla samostatná Městská knihovna a torzo zemské knihovny s historickými a speciálními sbírkami se stalo oddělením Městského archivu souměstí Dessau-Roßlau (Stadtarchiv Dessau-Roßlau). Na přípravě katalogu se spolupodílela vedoucí tohoto oddělení Martine Kreißler. Desava byla rezidenčním centrem malého Anhaltsko-desavského knížectví, které

se konstitovalo při postupném dělení Anhaltska mezi členy tamní větve rodu Askánců. Na přelomu 15./16. století velkým centrem knižní kultury nebylo. Bylo orientováno především na jižněji položené Lipsko, sídlo hojně frekventované univerzity a řady knihkupeckých podniků, a na severozápadně ležící Magdeburk, sídlo biskupství.

Velká část inkunábulí pochází z desavské dvorské knihovny, jejíž dějiny před sto lety zpracoval slavný německý knihovědec Konrad Haebler (1857–1946).² Vlastním zakladatelem knihovny byl Jiří III. Anhaltsko-Desavský (1507–1553), který se o vládu dělil se svými

¹ NICKEL, Holger: *Die Inkunabeln der Ratsschulbibliothek Zwickau. Geschichte und Bestand der Sammlung mit einem Anhang zu den Einblattdrucken des Stadtarchivs Zwickau*, Wiesbaden 2017.

² HAEBLER, Konrad: *Deutsche Bibliophilen des 16. Jahrhunderts. Die Fürsten von Anhalt und ihre Bücher und ihre Bucheinbände*, Leipzig 1923.

dvěma bratry a roku 1534 uvedl do knížectví reformaci. O její doplňování a vazbu přírůstků se staral teolog a filolog Georg Helt (1485–1545), kterého kníže poznal jako učitele během studia na lipské univerzitě a jehož osobní knihovna rovněž vplynula do knihovny dvorské. Z jejich majetku pochází největší počet tisků 15. století, mezi nimiž převládají lipská vydání, často spojená s pedagogickým provozem univerzity. Podobu knihovny v polovině 16. století zachytil rukopisný katalog, který byl využit při stanovení původu popisovaných svazků. V souboru jsou jednotlivinami zastoupené i knihy, které patřily starším příslušníkům anhaltské dynastie a poskytují cenné informace například o jejich pobytech v zahraničí. Četné inkunábule obsahovala na tři tisíce svazků čítající knihovna Jana Jiřího I. Anhaltsko-Desavského (1567–1618), mezi nimi edice Alda Manutia (Fürst-Georg-Bibliothek). Další inkunábule byly původně součástí knihovny starobylého ženského kláštera v Gernrode, zaniklého v první polovině 17. století. Historii sbírky inkunábulí Anhaltské zemské knihovny líčí Nickel v úvodu, kde využil své přípravné studie.³ Na konci 2. světové války byla část inkunábulí evakuována a stala se kořistí sovětské armády. Ani v čase někdejší DDR nebyla do Desavy již vrácena.

Vlastní katalogová část obsahuje 189 bibliograficky erudovaně zpracovaných tisků, dosud uložených v Desavě. Dvě třetiny z nich pocházejí z tiskáren na jazykově německých územích, zbylá třetina z ostatních tiskařských lokalit, mezi nimiž dominují italská města. Jako kat. č. 188 je popsána jednolistová xylografie (*Zeichen der falschen Gulden*, cca 1482, obr. 48) s reprodukcemi averzních i reverzních stran falešných zlatých mincí a řezaným doprovodným textem, které společně sloužily k jejich odlišení v oběživu. Jako kat. č. 189 následuje zkušební otisk jedné strany latinské bible vydané v norimberské prvotiskárně Johanna Sensenschmidta a Andrease Frisnera roku 1475. Na katalog navazuje rozsáhlá příloha se soupisem desavských inkunábulí uložených dnes v Ruské státní knihovně v Moskvě (značené VM 1–132) a soupisem deperdit (VU 1–31). Moskevské tisky nebyly Nickelovi dostupné a záznamy tak neobsahují popisy vnějších znaků. Nickel se jako dlouholetý zaměstnanec berlínské Státní knihovny nepodílel jen na přípravě tištěné a později též elektronické verze *GW*, ale byl i jedním z iniciátorů projektu *Einbanddatenbank*, který je klíčem k určování knihařských dílen 15. a 16. století na základě užitého slepotiskového nářadí. Vedle kvalitního zpracování provenienčních poznámek tak nepřekvapí ani fundované určování dílenského původu vazeb.

Příloha přináší 49 barevných vyobrazení, především typografických cimélií, ale také ukázek kvalitní malířské výzdoby, heraldických či psaných provenienčních znaků anhaltských knížat či zajímavých knižních vazeb. Mezi nimi vyniká intaktně dochovaná sáčková vazba chránící *Diurnale Magdeburgense* z dílny lipského tiskaře Markuse Brandise (cca 1487/88; kat. č. 51, obr. 21). Tento cestovní breviář patřil matce Jiřího III., kněžně Markétě z Minsterberka (1473–1530), která byla vnučkou českého

³ NICKEL, Holger: Papierene Gefährten. Georgs Bücher. In: *Bücherwelten der Reformation. Die Bibliothek des Fürsten Georg III. von Anhalt. Eine wissenschaftliche Konferenz*, Dessau-Roßlau 2019, s. 35–52; Aldinen in Dessau, *Mitteilungen des Vereins für Anhaltische Landeskunde* 30 (2021), s. 61–84.

krále Jiřího z Poděbrad. Z jejího majetku pocházejí ještě dvě jazykově německé inkunábule. Závěrečný aparát tvoří tiskařský a provenienční rejstřík, přehled identifikovaných knihvazačských dílen 15. a 16. století, konkordance s hlavními bibliografiemi tisků 15. století a signaturová konkordance.

Z obsahových bohemik zmiňme dva tituly chebského rodáka Paula Schneevogela (známějšího pod latinizovaným jménem Paulus Niavis; zemř. 1517), který po studiích na univerzitách v Ingolstadtu a Lipsku působil jako učitel v Sasku a později jako městský písař v Žitavě a Budyšině.⁴ Jde o dialogickou formou psanou učebnici *Latinum idioma pro parvulis*, zastoupenou z přechetných reedici norimberským vydáním Petera Wagnera (cca 1489–1492), a o humanistickou novelu z Krušnohoří *Iudicium Iovis* vydanou v Lipsku u Martina Landsberga kolem 1495 (kat. č. 128, 129). V katalogu nacházíme (skryté) provenienční bohemikum (kat. č. 71 a v úvodu na s. 21). Na závěrečném fol. 305r basilejského vydání Dekretů papeže Řehoře IX z roku 1482 je majitelova červeně psaná poznámka „Baccalaureus Johannes Schmidhoffer“. Téměř totožnou poznámku, psanou rovněž červeným inkoustem, našel nedávno Jiří Glonek na počátečním fol. [a1r] v olomouckém exempláři Kobergerovy latinské bible (VKOL, sign. III 300.019): „Baccl. Johannes Smidhoffer“.⁵ V obou případech jde patrně o knihy z osobního vlastnictví lipského knihkupce a nakladatele Johanna Schmidhoffer (psáno také Schmidhoffer; zemř. 1509), který se v osmdesátých letech staral o síť prodejních skladů špýrského tiskaře a velkoobchodníka s knihami Petera Dracha v Čechách a na Moravě a který se později osamostatnil.⁶ Pocházel z Tyrolska a roku 1477 získal bakalářský gradus na lipské univerzitě.⁷

Kamil Boldan

⁴ Jeho literární produkci nedávno zhodnotila Marta VACULÍNOVÁ v kolektivní monografii *Bohemian Editors and Translators at the Turn of the 16th Century* (Europa humanistica 22. Bohemia and Moravia III), Turnhout 2021, s. 35–54.

⁵ Viz GLONEK, Jiří: Olomouc jako centrum knihvazačského umění období pozdní gotiky, *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy* (2023), v tisku.

⁶ Blíže HLAVÁČEK, Ivan: Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15. století. In: Lubomír Vebr (ed.), *Knihtisk a Universita Karlova*, Praha 1972, s. 67–96; nově BOLDAN, Kamil: Špýrský tiskař Peter Drach a počátky knihupecké sítě v Čechách a na Moravě, *Studie o rukopisech* 52 (2022), s. 130–159.

⁷ Blíže LEHMSTEDT, Mark: *Buchstadt Leipzig. Biografisches Lexikon des Leipziger Buchgewerbes, Band 1 (1420–1538). Von den Anfängen bis zur Einführung der Reformation*, Leipzig 2019, s. 174–177.